

1710. aasta rüütelkondade kapitulatsioonide suured teemad ja 19. sajandi seadusandlus

Marju Luts-Sootak

I

Eesti ajaloo esindusülevaates on 1710. aasta kapitulatsioonide põhinõudmistena nimetatud järgmisi teemasid: luteri usu säilitamine Augsburgi usutunnistuse alusel, senise õiguskorralduse ja kohtusüsteemi ning kohaliku asjaajamiskeelena saksa keele säilitamine, reduktsiooni käigus riigistatud mõisate tagastamine endistele omanikele ja aadli omavalitsuslike õiguste ennistamine.¹ Need punktid pidid olema ilmselt teistest olulisemad, sest muid loetletakse samas natuke enne seda kapitulatsioonide tuumala käsitlemist pigem illustratiivsete näidetena: Vene poole lubadus mitte hoida „*kalmõkkidest ja tatarlastest* koosnevaid vägesid”,² Pärnu nõudmine sõjavarustuse ülevõtmisest täpse nimekirja alusel, Tallinna soov, et kui linn peaks siiski tagasi Rootstile langema, toetaks Vene tsaar

linna vabaduste ja privileegide kinnitamise nõudeid.³ Viimatinimetatud peavad „Eesti ajaloo” lugejale näitama, kuidas Balti linnad ja seisused olid oma nõudmistes võrreldes Tartu langemisega 1704. aastal järjest kaugeemale läinud, ehkki sõjaliselt läks ju maal järjest täbaramini. Kui 1704. aastal Tartu all oli Vene väejuhatuse imestanud „väga, et härra komandant esitab nii kõrgeid nõudeid”,⁴ siis 1709. ja 1710. aastal kutsuti garnisone, linnu ja seisusi ise üles, et nad oma alistumistingimused punkthaaval kirja paneks ja Vene väejuhatusele esitaks.⁵ Ilmselt jätkus vahepealsetest aastatest, andmaks Euroopasse akent raiuval Vene väejuhatusele võimaluse ära õppida, kuidas käib Euroopas alistumine uuele võimule.⁶

Ehkki mitte kohe ja alles sõjalise surve halastamatu tõega silmitsi seistes, vastasid Liivi- ja Eestimaa võimukandjad Vene väe-

¹ Eesti ajalugu IV. Põhjasõjast pärisorjuse kaotamiseni. Tartu, 2003, lk. 45 (M. Laur); sama loeteluga ka S. Zetterberg. Eesti ajalugu. S. I., 2009, lk. 214–215.

² Eesti ajalugu IV, lk. 45; tsitaadina mõeldud kursiiv tekstis. Tegemist on väikese ebatäpsusega. Liivimaa rüütelkonna kapitulatsiooni punktis 29 nõuti, et *kasakad* ja *tatarlased* oleksid korrahoidmise nimel maalt välja viidud. Selle peale on konfirmatsioonis lubatud, et ei *kasakaid* ega *kalmõkke* tooda maale, välja arvatud häda korral ja korra hoidmiseks. Liivimaa rüütelkonna kapitulatsiooni ametlik venekeelne väljaanne: Polnoe Sobranie Zakonov (edaspidi: PSZ) 2279, 4. juuli 1710. Saksa keeles on mitmeid editsioone, siin kasutatud: Capitulation der Livl. Ritterschaft vom 4. Juli 1710. – C. Schirren (Hg.). Die Capitulationen der livländischen Ritter- und Landschaft und der Stadt Riga vom 4. Juli 1710 nebst deren Confirmationen. Dorpat, 1865, lk. 35–46. Eestikeelses tõlkes avaldatud katkendites seda punkti pole. Vt. Eesti rahva ajaloost Põhjasõja aastail 1700–1721. Tallinn, 1960, dokument nr. 187, lk. 227–232.

³ Eesti ajalugu IV. Põhjasõjast pärisorjuse kaotamiseni. Tartu, 2003, lk. 45.

⁴ PSZ 1985, 14. juuli 1704; Eesti rahva ajaloost Põhjasõja aastail, dokument nr. 186, lk. 26.

⁵ PSZ 2287, 16. august 1710; eesti keeles: Eesti rahva ajaloost Põhjasõja aastail, dokument nr. 189, lk. 236–238. Vt. ka M. Laur. Eesti ala valitsemine 18. sajandil (1710–1783). Tartu, 2000, lk. 30–31.

⁶ 1710. aasta kapitulatsioonidest Euroopa rahvusvahelise suhtlemise ja praktika traditsioonis: J. von Ungern-Sternberg. Kuidas kapituleeruda vormikohaselt? Baltimaade kapitulatsioonid Peeter I ees Euroopa kontekstis. – Tuna 2007, nr. 1, lk. 65–74.

juhatuse üleskutsele, pannes oma alistumistingimused punkthaaval kirja. Just niisugusest punktikaupa (*capitula*) koostatud loetelust on tulnud ka kapitulatsioonide nimetus – meile tänapäeval tuttavam Natsi-Saksamaa „tingimusteta kapitulatsioon” Teise maailmasõja lõpus keerab kapituleerumise algupärase tähenduse niisiis täpselt peapeale.⁷ 1710. aasta Liivi- ja Eestimaa mõistsid mõlemad või täpsemini küll kõik asjaosalised – Vene väejuhatuse, Rootsi kindralkuberner Strömberg⁸, Riia linn⁹ ja Liivimaa rüütelkond, Pärnu komandant¹⁰, asekuuberner Patkul¹¹, Tallinna linn¹² ja Eestimaa rüütelkond¹³ – kapitulatsioone veel nende traditsioonilises tähenduses. Ehkki ajalookirjutuses nimetatakse enamasti vaid seda tuuma, nagu siin alguses, oli tegemist üsna mahukate nimekirjadega: Rootsi kindralkubeneri kapitulatsioonis on 65 punkti, millele lisanduvad veel 3 Šeremetjevi poolt formuleeritud, Riia linna kapitulatsioonis on 22 punkti, Liivimaa rüütelkonna omas 30+3 punkti, Pärnu kapitulatsioonis 41, Tallinna linna omas 32 ja Tallinna Rootsi garnisoni ehk asekuuberner Patkuli omas 31, Eestimaa rüütelkonna kapitulatsioonis 41 punkti. Tingimusi ja nõudmisi oli niisiis päris palju rohkem, kui me oma traditsioonilises tuumikus nimetame.

Ehkki kapitulatsioonid on juba iseenesest jaotatud punktideks, on neis punktides enamasti jutuks võetud mitu lähedast teemat. Ma lammutasin oma siinse analüüsi tarbeks Liivi- ja Eestimaa rüütelkondade kapitulatsioonid¹⁴ n.-ö. ühe teema tasandini lahti ja sain tule-

museks, et kokku tegid kaks rüütelkonda juttu rohkem kui 75 teemast, millest sisuliselt täiesti kattuvaid oli vaid 15. Rüütelkondade kapitulatsioonide üksikteemad on siin järgnevalt mõneti ebatavalisel moel jaotatud väikesteks ja suurteks vastavalt sellele, kas probleemid olid lahendatavad ühekordsete aktsioonidega või oli tegemist püsivalt ja pidevalt päevakorda jäävate küsimustega, mis võisid nõuda ka institutsionaalseid lahendusi. Rüütelkondade kapitulatsioonid on teiste seast välja valitud, sest just nende omavalitsusega seostatakse Balti erikorda.

II

Siin on niisiis väikesteks nimetatud neid teemasid, mis võisid olla 1710. aastal küll väga teravalt päevakorral ja selles mõttes väga olulised, aga millega toimetulekuks ei olnud vaja otsida püsilahendusi. Need seostusid kõigepealt otseselt 1710. aasta sõjasituatsiooniga. Niisuguseks võib lugeda näiteks palve lasta koju sõjas vaesunud ja sõjapidamiseks üsna kõlbmatuks muutunud aadlilipkonna mehed (ERK 9¹⁵), kinnituse, et aadlikud võivad kõik oma linna toodud ja seal keldritesse, pööningutele ja mujale varjule toimetatud vara nüüd jälle maale oma mõisatesse tagasi viia (LRK 27), niisamuti kirikutest linnadesse toimetatud vara, mille nüüd pidi saama jälle mööda maad kirikutesse laiali toimetada (ERK 32), aga ka amnestiad sõjavangist põgenenuile (LRK lisa 1), Vene valitsejat

⁷ Saksamaa kapitulatsioonist 1945. aastal Euroopa õigusajaloo kontekstis: H. Hattenhauer. Euroopa õigusajalugu. Tallinn, 2007, lk. 778–782.

⁸ PSZ 2277, 3. juuli 1710.

⁹ PSZ 2278, 4. juuli 1710.

¹⁰ PSZ 2286, 12. august 1710; Eesti rahva ajaloost Põhjasõja aastail, dokument nr. 188, lk. 233–236.

¹¹ PSZ 2297, 29. september 1710.

¹² PSZ 2298, 29. september 1710; Eesti rahva ajaloost Põhjasõja aastail, dokument nr. 190, lk. 239–246.

¹³ PSZ 2299, 29. september 1710; saksa keeles on välja antud korduvalt, siin kasutatud: Capitulation der estländischen Ritterschaft vom 29. September 1710. – E. Winkelmann (Hg.). Die Capitulationen der estländischen Ritterschaft und der Stadt Reval vom Jahre 1710 nebst deren Confirmationen. Reval, 1865, lk. 59–73.

¹⁴ Siin ja edaspidi lühidalt: LRK (Liivimaa rüütelkonna kapitulatsioon) ja ERK (Eestimaa rüütelkonna kapitulatsioon).

¹⁵ ERK kasutab rooma numbreid; siin on lihtsuse ja ülevaatlikkuse huvides ka ERK puhul kasutatud araabia numbreid.

või vägesid sõja ajal solvanuile (ERK 25) või kõigi piiramiseelsete ja -aegsete solvangute unustamise lubaduse (ERK 35). Tagasi nõuti ka sõjaväe konfiskeeritud loomi kui maa- ja mõisaelu hingeshoidjaid, aga selle lubamisel teatas Vene pool, et vaenusaga võetu jääb siiski tagastamata (ERK 39).

Ka vahetult *sõjategevuse tagajärgede likvideerimisele* suunatud nõudmised olid lahendatavad lihtsate ühekordsete aktsioonide või tagatistega ja kuuluvad siin just selle tõttu väikeste teemade alla. Siinses mõttes väike probleem võis kaasaegseile olla tegelikult hoopis suur ja tähtis, sest puudutas inimesi ja institutsioone väga isiklikult või vähemalt varaliselt: varade tagastamine ainult õiguspärastele omanikele ja valdajatele koos keeluga mõista neid isegi kohtu otsusega kolmandatele isikutele (LRK 12), aadlimõisate maksustamissoodustused kuni sõjakahjudest toibumiseni või koguni esmane toetus seemneviljaga (LRK 18, ERK 20). Ajutine renditasuvabastus kroonumõisate rentijatele pidi küll jääma majesteedi edasise otsustamise asjaks, aga nõutud see oli (LRK 20). Poolteise aasta jooksul pidid nii Rootsis kui ka mujal viibijad saama vabalt koju tagasi pöörduda. LRK 22 konfirmatsioonis lubati Rootsis viibijatele selleks küll ainult kuus kuud, mujal, näiteks välismaal ülikoolis õppijatele anti aega aasta ja kuus kuud. Seevastu Eestimaa rüütelkond nõutas aasta ja kuuekuulise tagasipöördumistähtaaja ka neile, kes olid Rootsi krooni teenistuses (ERK 34, 15). Tagasi nõuti ka Venemaale küüditatud talupoegi (LRK 21), vangi langenud kaasvõitlejaid, preestreid, ametnikke ja taas talupoegi (ERK 12). Nagu tagasipöördujatele, nii pidi ka lahkujatele tagatama 1,5-aastane tähtaeg otsustamiseks ja oma varaliste suhete korraldamiseks (LRK 22, 24; ERK 26, 34). Uusikaupunki rahu¹⁶ punktis 12 kinnitati need punktid vabast tagasitulekust ja äraminekust üle, seal igatahes kolmeaastase tähtaajaga. Maalt linna saabunud pidid nüüd saama koju tagasi pöörduda või ka linna edasi jääda (LRK 28). Igatahes pidi haiguse tõttu

või muul põhjusel linna jäänutele tagatama nende endi ja ruumide kaitse (ERK 24).

Osa nõudmisi seostus *sõja jätkumisest* ja sellest tuleneda võivate probleemidega. Siia kuulub näiteks majasteedi vahendamisvalmidus, kui käimasoleva sõja tõttu peaks tekkima takistusi soola sisseveole Hollandi ja Inglismaa kaudu (ERK 18), ja garantiid juhuks, kui need territooriumid peaks jätkuva sõja käigus siiski Rootsile tagasi langema (LRK 30, ERK 14).

Sõda oli *eelneva õiguspärase olukorra* segi paisanud või vähemalt küsitavaks teinud ja nüüd vajati lihtsalt uut kindlust. Nii nõuti kohtutes säilitatavate nõuete, pandikirjade, hüpoteekide jms. täielikku kehtivust (LRK 6, 16, 25; ERK 27), Rootsi kuningatelt aadlile antud privileegide, mõisate ja donatsioonide kehtivust (ERK 3), ligipääsu ja valduse taastamist naaberprovintsidest asuvatele mõisatele (ERK 14), kinnitamiseks esitatud soodustuste ja privileegide kehtivust ka sõjapakku läinutele, vangilangenutele ja üldse eemalviibijatele (LRK 21), sõja eest pakku läinute õiguspäraselt võõrandatud vara tagamist selle omandajatele, kuna lahkunute lähisugulased ei olnud õigeaegselt oma lähedusõigusi maksma pannud (LRK 23). Samasse kategooriasse asetuvad nõudmised üldlause maa-, linna- ja majarahu pidamisest ning kollektiivse omavoli keeld (ERK 30).

Kohati oli tegemist uute normidega, nagu avalike mõisate võõrandamise keeld, (LRK 14) ja kuna endine kord oli võimaldanud mõisaid siiski müüa või pantida, tuli nüüd luua õiguspärane erand niisugustele kõrvalekalletele: ülemvõimu loaga avalikke mõisaid ostnud või pandiks saanud isikutele nõuti õigust jätta need oma valdusesse kuni ostuhinna lõpliku tasumise või pandi lunastamiseni, kusjuures aadlile pidi siin kuuluma eesõigus eriti Riia kodanike ees (LRK 14). Uusikaupunki rahu p. 12 laiendas sama lahenduse (mainimata küll aadli eesõigust Riia kodanike ees) ka Eestimaa, ehkki Eestimaa rüütelkonna 1710. a. nõudmistes niisugust tingimust ei olnud.

¹⁶ PSZ 3819, 30. august 1721; Punktid 4, 6, 9, 10, 11 ja 12; Eesti rahva ajaloost Põhjasõja aastail, dokument nr. 192, lk. 247–252.

Tavapärasest tuumikust kõrvalekalduvalt asetub siin väikeste teemade hulka ka Rootsi ajal mõisate reduktiooni käigus riigistatu restitutsioon. Seda oli lubanud Vene pool juba oma üleskutsetes ja nõudnud mõlemad rüütelkonnad oma kapitulatsioonides (LRK 15, ERK 3). Ehkki ka see punkt leidis veel 1721. aastal Uusikaupunki rahuga (p. 11) kordamist ja kinnitamist, oli siinses mõttes tegemist väikese teemaga. Mõisad said restitueeritud ja siis oli see probleem lahendatud – kas hästi või halvasti, on iseküsimus ja jääb siin vastamata. Ehkki neid tavaliselt tuumikteemadena ei nimetata, kuuluvad sinne struktuurilise eristamise mõttes samale tasandile kõik muud nõudmised, mis seostuvad Rootsi-aegsete muudatuste tagasipööramisega: maanõunike kolleegiumi ja maamarssali Taani- ja ordu-aegse aujärje taastamine (ERK 5), Rootsi ajal Tallinnas ametisse seatud kuningliku linnusekohtu säilitamise või kaotamise küsimus, mis jäeti nüüd majasteedi otsustada (ERK 22). Siia tuleks ilmselt arvata ka Rootsi valitsuse poolt takistatud vaba viljakaubanduse taastamine ja kindlustamine (ERK 17) või endiste varade ja eesõiguste restitutsioon kõikide seistuste jaoks (LRK 21, ERK 26).

Pole päris selge, kas järgmised nõudmised tuleks lugeda otseselt 1710. aasta sõjasituatsiooniga seotuks või pigem alaliselt kehtima mõeldud tingimusteks: Toompea majade vabastus sõjaväe majutamise kohustusest (ERK 11) ja üldse kontributsioonist, valvekohustustest, teo- ja küüdiapäevadest jms. (ERK 28), alamväelaste majutamiseks vastavate barakkide ehitamine, et liiga tiheidalt kokku koondatud sõjaväelaste seas ei leviks haigused (ERK 11), kohalike elanike ja nende vara kahjustamise keeld garnisonide sisseseadmisel (ERK 36). Isegi kui need tee-

mad lugeda püsilahendusi nõudvaiks ja siinses mõttes suureks, sai eelnevalt nimetatud väikeste teemade loetelu juba niigi päris pikk.

Mis siin üldse veel suurte teemade hulka üle jääb? Tavapärasest tuumikust kuulub siia kindlasti mõlema kapitulatsiooni avapunktina nõutud evangeelne luterlik religioon Augsburgi usutunnistuse järgi (LRK 1, ERK 1). Ilmselt tuleks siia juurde arvata ka nõudmised kirikuvalduse osas: traditsiooniliste konsistooriumide ja mõisnike patronaadiõiguse säilitamine (ERK 1), piiskopi valimine maa ja linna vaimulike seast (ERK 1)¹⁷ või aadli ja maiskonna õigus esitada pastorikohtade täitmisel kaks kandidaati, kelle seast tuli valida üks (LRK 3). Neisse nõudmistesse kätketud nõudmine, et ka restitueeritud mõisatele tuleb tagastada kirikupatronaadiõigus, kuuluks seevastu siin eespool käsitletud väikeste teemade hulka. Samas, evangeelse kiriku pädevus koolihalduses ja koolide seotus kirikuga (LRK 2, ERK 1) oli üks püsiteemasid.

1710. aasta kontekstis on veel väga õige lahutada eraldi valdkondadeks olemasoleva õigus- ja kohtusüsteemi säilitamine ning teisalt aadli omavalitsusõiguste säilitamine, osalt ka taastamine. Pärast aadlimatriklite valmimist ja uute maapäevakorralduste kinnitamist 18. sajandi keskel¹⁸ tuleb aadli omavalitsuse asemel rääkida rüütelkondade omavalitsusest. 1710. aastal sellist ranget ja aadlimatrikli abil ka selgesti kontrollitavat eristust veel ei olnud – niisamuti kui rüütelkonnahooneid ei kaunistanud veel aadlivapid. Nimelt väitis O. Schmidt, et matriklite koostamise algatamisel ei seotud nendega mingeid poliitilisi ega juriidilisi tagajärgi. Hoopis rüütelkonnahooneid pidid saama kaunistatud kõigi kohalike aadlisuguvõsade vappidega.¹⁹ Tõepoolest, ka seda tehti.

¹⁷ Üksikasjalikult kõikides Eestimaa kapitulatsioonides ning Uusikaupunki rahulepingus sisalduvatest sätetest religiooni ja kiriku, samuti kiriku varade kohta: A. Andresen. Luterlik territoriaalkirik Eestimaal 1710–1832. Riigivõimu mõju kirikuvalitsemisele, -institutioonidele ja -õigusele. Tartu, 2004 (= Dissertationes historiae universitatis Tartuensis 7), lk. 87–91.

¹⁸ Üksikasjalikumalt matriklite koostamisest ja neile järgnevaist maapäevakorraldustest, mis koondasid poliitilise, kohtu- ja administratiivvõimu immatrikuleeritud aadlile: M. Laur. Eesti ala valitsemine 18. sajandil (1710–1783). Tartu, 2000, lk. 68–77.

¹⁹ O. Schmidt. Zur Geschichte der Ritter- und Landschaft in Livland. – J. Engelmann, C. Erdmann, W. v. Rohland (Hg.). Dorpater Juristische Studien. Bd. 3. Dorpat, 1894, lk. 25.

Aadli omavalitsusõiguste säilitamiseks nõuti 1710. aastal üldiselt provintsiaalpõhikorra (*status provincialis*) ja rüütelkonna igipõliste kompetentside tagamist (LRK 5) või kõigi privileegide tingimusteta kehtivust, alates juba Taani kuningate antuist ja orduaegseist (ERK 2), maapäeva kui kõrgeima otsustuskogu ning selle organitena maanõunike kolleegiumi ja maamarssali (*sic!*) tunnustamist – viimane pidi suhtlema riigi keskvoimu ehk kindralkuberneriga (ERK 8) – ning aadlike ja kohalike eesõigust tsiviil- ja militaarametite täitmisel (LRK 11); Tallinna toomkiriku säilitamist rüütelkonna kiriku- ja hauakohana, kus oli keelatud pidada jumalateenistusi muus kui saksa keeles (ERK 33), rüütelkonna õigust teha takistamatult kõike seda, mida ta peab maa hüvanguks vajalikuks (LRK lõpuklausel).

Et poliitilised õigused ja administratiivkohustused käisid kaasas ainult teatavat liiki mõisatega, siis tuleb ka aadlimõisate võõrandamiskeeldu väljapoole kohaliku aadli seisust (LRK 19) lugeda avalik-õiguslikuks nõudmiseks, mitte pelgalt tsiviilõiguslikuks piiranguks. Seevastu kroonule langevate riigimõisate rentimise õiguse piiramine aadliga (ERK 19) oli üksnes üks Eestimaa aadli privileegidest, sisaldamata samas mingeid järelemeid poliitilise võimu jaotuse või teostamise osas.

Administratiiv- ja kohtuvõim polnud tollal veel kusagil rangelt lahutatud. Ka rüütelkondade kapitulatsioonides juttu tehtud kohtuinstantsid olid ühtlasi administratiivorganid. Liivimaa rüütelkond nõudis lihtsalt olemasolevate alam- ja üleminstantside ning nende koosseisu säilitamist (LRK 6), Eestimaa rüütelkond loetles ka institutsioonid: Ülemmaakohus, sellele alluvad alamkohtud, meeskohtud ja haagikohtunikud (ERK 4). Ülemmaakohtu eesistumine pidi olema üksnes majesteedi määratud kindralkubeneri kompetentsis. Tema äraolekul võis teda küll asendada vanim maanõunik (ERK 6). Samas on esitatud ka tingimused, millele pidi vastama kindralkuberner – ta pidi olema

sakslane ja evangeelset usku. Ehkki Vene väejuhatuse konfirmatsioonivormeli järgi oldi „sellega samuti täiesti nõus”, ei olnud järgnevalt kuberneride või kindralkuberneridena ametisse määratud mehed sugugi eranditult sakslased ega evangeelset usku.²⁰ Saksa keele säilitamist Ülemmaakohtu, aga ka üldiselt kantselei- ja asjaajamiskeelena nõudis vaid Eestimaa rüütelkond (ERK 6, 31). Liivimaa rüütelkond nõudis kindla justitiisi huvides mitte ainult kantseleile, vaid ka kohtunikele auväärset ja piisavat tasu (LRK 6), Eestimaa rüütelkond seevastu reduktsiooni ohvriks langenud Kuimetsa ja Nabala mõisa tagastamist Ülemmaakohtule (ERK 7) – Eestimaal täideti kohtunikukohuseid auametina, aga kohus kui institutsioon vajab oma kulude katmiseks ikkagi ka mingeid sissetulekuid. Kas Eestimaa rüütelkonna nõudmist, et kohtuniku ametikohuste täitjat, kui ta mõistab õigust ükskõik millisest seisusest isiku üle, ei tohi tema otsuste pärast vastutusele võtta, veel vähem teda rünnata või talle muud häda põhjustada (ERK 29), tuleb käsitada teatud autoriteeditugevdusena auametnikust kohtunikule, peaaegu tänapäevasele mõistetud kohtuniku sõltumatuse garantiina või tagatisena aadli vana vaenusõiguse vastu, võib jääda lahtiseks. Oluline on, et siinses kontekstis on tegemist suure teemaga, mis oli suunatud püsimisele. Sellest kriteeriumist lähtudes tuleb siia haarata ka niisugused nõudmised nagu templimaksuvabastus, mis pidi jääma küll majesteedi otsustada (ERK 17), aadli ja selle vara vabastamine (kuningliku) lin-nusekohtu alluvusest, kui see peaks ikkagi Tallinnas oma tegevust jätkama (ERK 22), Eestimaa adramaa suuruse ühtlustamine endiste episkopaalterritooriumide adramaa suurusega (ERK 10), aadliprivileegide kehtivus ka aadli linnamajadele, eelkõige vabastus kodanikumaksust (LRK 26).

Senise haldus- ja kohtukorralduse säilitamine puudutas peale institutsioonide ka nende personali. Olemasolevad alam- ja üleminstantsid tuli säilitada nende „praeguses koosseisus” ning vastavalt ametisse kinnitada

²⁰ Kindralkuberneridest ja kuberneridest 18. sajandil: M. Laur. Eesti ala valitsemine 18. sajandil, lk. 46–54.

(LRK 6, ERK 21). Kui Eestimaa rüütelkond nõudis justiitsametite puhul väga üldiselt, et ei ülem- ega alaminstantides tohi ametisse seada teisi kohtunikke kui seni (ERK 31), siis Liivimaa rüütelkonna nõudmine annab aimu Rootsi ajal kujundatud kohtute personalireeglite edasikehtimisest: säilitamisele kuuluvaid kohtuinstantsse tuli täiendada „maa aadlist ja osaliselt muist oskuslikest põliselanikest või ka muidu teenekatest saksa soost isikutest” (LRK 6).

Olemasoleva õiguskorra säilitamist ja tagamist tähendas muidugi juba üldiselt provintsiaalpõhikorra säilitamise nõue. Peale selle nõuti veel, et kehtima peavad jääma Liivimaa privileegid ja vanad tavad, vanad rüütlõigused; kui need osutusid ebapiisavaks, pidi kehtima üldine Saksa õigus (sks. *gemeines deutsches Recht*)²¹ (LRK 10). Eestimaa rüütelkond piirdus tsiviilõiguse puhul üldise privileegide ja õiguste kinnitamise nõudega ja nõudis vaid, et kõrge ülemvõimu seaduste ja korralduste rikkujaid karistataks üksnes maal tavapäraste ja mitte mingite teiste õiguste järgi (ERK 30). Ka Liivimaa rüütelkond esitas karistusõiguslike tingimusi, nagu aadlike kohtualluvus üksnes kroonu jurisdiktsioonile või õiguse ja tavapäraste karistuste nõudmine vastuhakkamise ja ülemvõimu korralduste rikkumiste eest (LRK 7 ja 8). Eestimaa rüütelkond seadis eraldi veel majesteedivastaste

kuritegude puhul tingimuseks, et siin peab kehtima isikliku vastutuse põhimõte ja kehtegi perekonda ega lähedasi ei või isiklikult või varaliselt karistada; kurjategija vara pidi langema lähimatele pärijatele (ERK 13). Liivimaa rüütelkond nõudis ka, et õigusemõistmine peab jätkuma juba kasutusel oleva protsessikorra järgi (LRK 30).

Ehkki siin on rüütelkondade kapitulatsioonid nüüd üksipulgi lahti võetud ning uuel alusel väikesteks ja suurteks teemadeks jaotatud, sisaldub juba sealgi säte, mis muudab selle jaotuse küsitavaks. Liivimaa rüütelkonna kapitulatsiooni tingimus, et vanadele privileegidele ja olemasolevale protsessikorrale nõutatakse kehtivust kuni ulatusliku provintsiaalõiguse koodeksi (*jus provinciale*) koostamise ja väljaandamiseni (LRK 10), näitab muu hulgas, et rüütelkond ise luges kapitulatsioonides nõutut ajutiseks lahenduseks. Tõelise püsilahenduse pidi tooma alles provintsiaalõiguse koondamine ulatuslikku uude seadustikku. Ehkki Eestimaa rüütelkond ei olnud oma kapitulatsioonis provintsiaalseadustikust juttu teinud, võeti just siin juba 1718. aastal käsile 1650. aastast pärit rüütli- ja maaõiguse projekti revisjon.²² Liivimaa rüütelkond moodustas oma maaõiguse koondamiseks komisjoni alles 1730. aastal.²³ Ei ühel ega teisel olnud oma projektidega kogu 18. sajandi vältel edu.

²¹ Üldine Saksa õigus ei olnudki tegelikult nii „saksa”, kui nime järgi võiks arvata. Ennekoike kuulus sellesse Rooma õigus, nagu see oli koondatud keiser Iustinianuse käsul 6. sajandil koostatud kogumikku, mis sai 16. sajandi Prantsuse humanistidelt nimetuse *Corpus Iuris Civilis*. Lõuna- ja Lääne-Euroopas levis see juba varem, Püha Rooma Riigi territooriumidel, k. a. vanal Liivimaal alates 15.–16. sajandist. Üldise õiguse hulka kuulus ka kanooniline õigus ja lõppeks tõepoolest ka Püha Rooma Riigi keisriõigus. Kogu see mitmekesine segu kehtis siin subsidiaarselt – kui kohalikud õigusallikad ei sisaldanud lahendust. Selline kehtivate õiguste paljusos pakkus õigusteadusele palju võimalusi vaidlusteks. 19. sajandi Balti õigusteaduse käilakuju F. G. von Bunge seisukohtadest üldise Saksa õiguse eri osade omavahelisest vahekorrast: M. Luts. Juhuslik ja isamaaline: F. G. v. Bunge provintsiaalõigusteadus (= Dissertationes iuridicae universitatis Tartuensis 3). Tartu, 2000, lk. 176–184.

²² J. P. G. Ewers. Vorbericht des Herausgebers. – J. P. G. Ewers (Hg.). Des Herzogthums Ehsten Ritter- und Landrechte. Sechs Bücher. Erster Druck. Mit erläuternden Urkunden und ergänzenden Beilagen. Dorpat, 1828, lk. XVII–XX.

²³ Õiguskorraldusest 18. sajandi Eesti- ja Liivimaal, k.a. mõlema provintsi edutuks jäänud katsetest oma maaõiguse kodifitseerimisel: M. Laur. Eesti ala valitsemine 18. sajandil, lk. 109–110. Seoses Rootsi õiguse endise või koguni ulatuslikuma rakendamisega Liivimaa kohtutes on seal lk. 109 küll ekslikult väidetud, et need lähtusid 1734. aasta kodifikatsioonist *Sveriges Rikes Lag*. Et sama viga kordub esindusteoses „Eesti ajalugu IV”, lk. 83, siis olgu siinkohal ära öendatud, et Liivimaa kohtud olid siiski juba tähele pannud, et 1734. aastaks ei kuulunud Liivimaa enam Rootsi, vaid Vene impeeriumisse. Liivimaa kohtutes rakendati hoopis Rootsi maa- ja linnaõiguse saksakeelset tõlget: G. M. Nöller (Hg.). Das Schwedische Land- und Stadt-Recht mit ▶

III

On selge, et siinse liigituse järgi väikestel teemadel ei pidanudki olema asja edasisse seadusandlusesse, veel vähem aga umbes sajandi jagu hilisemasse. Nagu öeldud, olid need pigem ühekordsete aktsioonidega lahendatavad küsimused. Seda enam on põhjust küsida, kuidas olid lood kapitulatsioonide *suurte* teemadega. 18. sajandi suurimaks kohalikuks sekkumiseks tulebki ilmselt lugeda aadlimatriklite koostamist ja uute maapäevakorralduste kaudu kohaliku poliitilise võimu koondamist eranditult rüütelkondade kätte. Linnad jäid sellest muidugi välja – neil oli oma autonoomia. Nagu öeldud, jäid mõlema rüütelkonna poolt küll koostatud ja ka Vene keskvoimu tasandile kontrollimiseks ning otsustamiseks jõudnud maaõiguste kodifikatsiooniprojektid kusagil ikka toppama. See tähendab, et keiserliku kinnitusega seadust neist ei saanud. Katastriina suurest kodifitseerimiskavast, mis oleks arvatavasti ilma mingite eranditeta kehtestatud ka Läänemere provintsid, ei saanud samuti asja.

1901. aastal ilmus parun Staël von Holsteini ülevaade Balti provintsiaalõiguse kodifitseerimisest,²⁴ mille raskuspunkt on küll vaid Liivimaa provintsiaalõiguse kodifitseerimise lool. Selle algus seatakse siin 1561.

aasta Poola kuninga Sigismund Augusti privileegi IV punktiga, mille kohaselt pidi õigusi tundvaist meestest moodustatama komisjon, kes koondaks tavad, privileegid ja langetatud otsused ühtseks maaõiguseks. Staël von Holsteini suure kaasaelamisega esitatud lugu Liivimaa rüütelkonna püüdlustest oma maaõiguse koondamisele erinevate valitsuste all jõudis 284 aastat hiljem vähemalt provintsiaalse avaliku õiguse osas õnneliku lõpuni. Nikolai II poolt 1845. aastal kinnitatud ja järgmise aasta 1. jaanuarist kehtima hakanud Balti provintsiaalõiguse kahe esimese osa kohta,²⁵ millest esimene reguleeris ametitekorraldust²⁶ ja teine seisusteõigust²⁷, kirjutas Staël von Holstein patriootliku vaimustusega:

„Pärast 17-aastast ranget kriitikat oli maa igipõline põhikord tõusnud tuleproovist noorema ja jõulisemana nagu fööniks, aastasadade tolmust puhtana ning saabuvale vastuseismiseks hästi relvastatud.”²⁸

Jutt ei millestki vähemast kui maa põhikorrast oli õigustatud ja täpselt nii käsitas neid seadustikke ka Carl Julius Albert Paucker, üks tunnustatumaid kohalikke juriste, kes oli ise ka 1830-nadtel aastatel eelnõu ettevalmistamises osalenud:

„Siin ülevaatlikus, süstemaatilises korras lühidalt kokku võetud meie provintside ja linnade avalik [õigus] või, kui tahetakse,

► denen dazugehörigen Notis und Allegaten: Schwedisches Land-Recht, Wie dasselbe vor Zeiten von dem Großmächtigsten und Hochgebohrenen Fürsten und Herrn, Herrn Carl dem Neundten, Der Schweden, Gothen, Wenden, Finnen, Carelen, Lappen in den Nordtlanden, der Kajaner und Ehsten in Liefeland König, übersehen, confirmiret, und Anno 1608. publiciret, Neulicher Zeit aber im Reiche wieder aufgelegt, und mit vielen gar nützlichen Anmerkungen, aus ergangenen Königl. Schwedischen Verordnungen, Resolutionen, Recessen, und Praejudicaten, vermehret und erkläret ausgekommen, Jetzo Nach vieler Verlangen aus der Schwedischen in die Teutsche Sprache mit genauern Fleiß überstzt und mit kurtzen notis marginalibus illustriret; Mit Ihro Königl. Maj. allergnädigstem Special-Privilegio. Frankfurt und Leipzig: 1709. Vrdl. F. G. von Bunge. Einleitung in die liv-, esth- und curländische Rechtsgeschichte und Geschichte der Rechtsquellen. Reval, 1849, lk. 271 ja 206, millest esimesele viitab ka M. Laur, kes aga pole end Bunge ristviitest edasi või õigemini küll tagasi juhatada lasknud.

²⁴ R. Baron Staël v. Holstein. Die Kodifizierung des baltischen Provinzialrechts. – Baltische Monatschrift. Bd. LII. Riga, 1901, lk. 185–208, 249–280, 305–358.

²⁵ Edaspidi BPÕ I ja II.

²⁶ Provinzialrecht der Ostseegouvernements. Erster Theil: Behördenverfassung. St. Petersburg, 1845; Svod mestnyx uzakonenij gubernij Ostzeijskix. Častj pervaja. Učreždenija. Sanktpeterburg, 1845. Rakendamiskaas käis nii esimese kui teise osa kohta: PSZ 19146, 1. juuli 1845; saksakeelses väljaandes lk. 1–4.

²⁷ Provinzialrecht der Ostseegouvernements. Zweiter Theil: Ständerecht. St. Petersburg, 1845; Svod mestnyx uzakonenij gubernij Ostzeijskix. Častj pervaja. Soslovija. Sanktpeterburg, 1845.

²⁸ R. Baron Staël v. Holstein. Die Kodifizierung des baltischen Provinzialrechts, lk. 356.

riigiõigus on koos nendega ja neis ajalooliselt kujunenud õigus.”²⁹

Muu hulgas tähendas see, et BPÕ esimene ja teine osa oma artiklitega 1730 ja 1502 katsid ära ka suure osa 1710. aasta kapitulatsioonide suurtest teemadest. Aadli privileegid olid nüüd piiratud põlisaadliga ja sisaldasid BPÕ II esimese raamatu teise tiitli alguses (§ 32 jj.), maapäevade kui rüütelkondade kõrgeimate ja ka madalamate esinduskogude kohta käivat reguleeris iga provintsi ja eraldi Saaremaa kohta sama tiitli jätk (Liivimaa rüütelkonna maapäevadest § 51 jj., Liivimaa aadlikonvendist § 129 jj. ja kreisikogunemistest § 163 jj.; Saaremaa rüütelkonna maapäevadest § 171 jj. ja aadlikonvendist § 196 jj.; Eestimaa rüütelkonna maapäevadest § 202 jj., rüütelkonnakomisjonist § 261 jj. ja kreisipäevadest § 271 jj.; Kuramaa rüütelkonna maapäevadest § 291 jj., üldistest konverentsidest § 332 jj., ülemhauptmannkondade ja kreisikogunemistest § 351 jj. ning kihelkonnakogunemistest § 354 jj.). Sama tiitli teises peatükis on reguleeritud kõikide rüütelkondade valimiskorda, millest kapitulatsioonides juttu ei olnud. Seevastu neljas peatükk rüütelkondade ametnikest (§-d 557–839) on taas üks kapitulatsioonide teemasid ja siin üksikasjalikult reguleeritud. § 848 ei sätestanud enam aadli eesõigust, vaid „kohalike immatrikuleeritud aadlike erandliku õiguse ametitele”, mille täitmine toimus rüütelkondade valikul.³⁰ 1845. aasta seisusteõigusega aadlile ning selle esindus- ja täitevorganeile antud

õigused olid mitte üksnes üksikasjalikumalt reguleeritud, vaid ulatusid kohati 1710. aastal nõutust palju kaugemale. See käib näiteks ka justiitsametite täitmise kohta vaid immatrikuleeritud aadlikega, mis on selgesõnaliselt ja välistavalt sätestatud esmakordselt alles 1845. aasta seisusteõiguses (Liivimaa § 359, Saaremaa § 425, Eestimaa § 447, Kuramaa § 498). Tuletame meelde, et näiteks Liivimaa kapitulatsiooni p. 10 rääkis veel sellest, et assessorikohad tuleb osalt täita aadlikega ja osalt oskuslike kohalike või muidu teenekate sakslastega.³¹

Et matrikliaadli seisund varasemast täiesti erinevalt ja keiserliku seadusega kinnitatult teiste arvel eelistamist leidis, seda märkis ära ka parun Staël von Holstein.³² Tema rüütelkonnatriootlikust vaatenurgast kuulus niisugune muudatus vist lihtsalt igipõlise põhikorra noorendamiskuu. Sama käib matrikliaadli varanduslike eesõiguste kohta, mis on reguleeritud BPÕ II § 874 jj. – needki polnud kunagi varem olnud nii kaugeleulatuvalt ja välistavalt reguleeritud. Igatahes ulatusid ka selles ning samas eelnevalt (§ 857 jj.) reguleeritud aadli maksude ja koormiste osas rüütelkonna eesõigused kaugemale kui eales varem, kaugemale ka 1710. aasta kapitulatsioonides nõutust. BPÕ II § 849 sätestas kapitulatsioonideski mainitud, kuid siin üksikasjalikult sätestatud aadli eesõigused kriminaalmenetluses. Kapitulatsioonides nimetatud üksikute kuritegude kohta, nagu majesteedi solvamine või maarahurikkumine, kehtis aga ka Läänemere provintsidest alates

²⁹ [C. J. A. Paucker]. Unsere neuesten Gesetzbücher und ihre geschichtlichen Begleiter. – Das Inland 1846, Sp. 826. Artikkel on avaldatud anonüümselt, Pauckeri autorsust väidab Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland, hg. von J. Fr. v. Recke, K. Eduard v. Napiersky. Nachträge und Fortsetzungen. Bd. 2. Mitau, 1861, lk. 105.

³⁰ Üksikud erandid, mis puudutasid eelkõige erinevate ametite ja institutsioonide sekretäre, olid seaduses eraldi sätestatud. Õigusharidusega sekretäride erilise rollist rüütelkondade seisuslikus haldus- ja justiitsüsteemis lähemalt: M. Luts. Kohtupidamine „terve mõisahärramõistuse” järgi? Justiitspersonaliseerumise eripäradest Eestimaa kubermangus 19. sajandil. – Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat 2004–2005. Tartu, 2006, lk. 252–257.

³¹ Üksikasjalikumalt 1845. aasta eelsetest õigusaktidest, millest ükski ei olnud kohalike eesõigust ametitele ehk indiginaadiõigust niimoodi rangelt matrikliaadliga piiranud: M. Luts. Juristenausbildung im Richteramt (baltische Ostseeprovinzen im 19. Jh.). – J. Eckert, K.-Å. Modéer (Hg.), Juristische Fakultäten und Juristenausbildung im Ostseeraum. Zweiter Rechtshistorikertag im Ostseeraum, Lund 12.–17. 3. 2002. Stockholm, 2004, lk. 284–292.

³² R. Baron Staël v. Holstein. Die Kodifizierung des baltischen Provinzialrechts, lk. 345.

1846. aasta 1. maist Vene 1845. aasta nuhtlusseadustik.³³

BPÕ I on üksikasjalikult reguleerinud kogu selle osa, mis käis haldus- ja kohtuorganite süsteemi ning asjaajamise kohta. Kõik 1710. aasta kapitulatsioonides nimetatud alam- ja üleminstantsid on kenasti alles ja § 121 sätestab asjaajamise keelena saksa keele, välja arvatud talupoegade asjadega tegelevates asutustes, kus tuli kasutada vastavalt eesti või läti keelt. Eelnevalt 1710. aasta suurteks teemadeks nimetatutest puuduvad BPÕ esimeses kahes osas vaid need, mis käisid evangeelse religiooni ja territoriaalkirikute kohta. Aga need teemad olid juba enne provintsiaalõiguse kodifikatsiooni seadusandlikult reguleeritud, 1832. aasta 28. detsembri „Venemaa evangeelse luterliku kiriku seadusega”.³⁴ 1864. aastal kinnitati ja 1865. aasta 1. juulist hakkas kehtima BPÕ III: Liivi-, Eesti- ja Kuramaa eraõigus,³⁵ mida meil enamasti nimetatakse Balti eraseaduseks. Selle 4600+30 artiklist piisas täiesti, et katta need väga vähesed tsiviilõiguslikud nõudmised, mis 1710. aasta kapitulatsioonis ette tulid. See ei reguleerinud küll kroonumõisate õiguslikku seisundit – nende kohta kehtis vastav ustaav Vene seaduste kogu VIII köite esimeses osas. Sellestki seadusest oli küllaga, et katta kapitulatsioonide napid punktid avalike mõisate kohta.

IV

Et 1710. aasta kapitulatsioonid puudutasid eraõiguslikke probleeme kas üksnes riivamisi või üldse mitte, siis tegelikult piisas nende sätete asendamiseks uuema seadusandlusega juba sellest, kui BPÕ esimesed kaks ehk avalikõiguslikud osad said keiserliku kinnituse ja jõustusi. Seadused teatavasti tühistavad varasemate õigusaktide vastavate sätete kehtivuse isegi juhul, kui seda pole uues seaduses selgesõnaliselt väljendatud. *Lex posterior derogat priori* (hilisem seadus tühistab varasema) on Euroopa õigustraditsiooni üks põhiprintsiipe. Kui kapitulatsioonide väikesed teemad olid leidnud lahenduse ja sellega kaotanud normatiivse kehtivuse juba Põhjasõja-järgselt, siis suurte teemade tühistamine toimus 19. sajandil järk-järgult seadusandluse kaudu. Veidi jõhkralt väljendudes võiks väita, et 19. sajandi keskpaigaks olid 1710. aasta kapitulatsioonid uue seadusandluse poolt tühjaks imetud.

Selles valguses omandavad 19. sajandi diskussioonid kapitulatsioonide ja nende teemade ümber senises uurimises veel arvesse võtmata dimensiooni.³⁶ Olgu siin nimetatud vaid mõni näide. Kui Otto Müller püüdis 1841. aastal käsitada Liivimaa rüütelkonna 1710. aasta kapitulatsiooni nõnda, nagu see sisaldaks mitte ainult rüütelkonna, vaid [Liivi-]maa privileege,³⁷ siis oli tegemist kehtiva õigusakti tõlgendamisega. Et autor sekkus parasjagu aktuaalsesse ja tulisesse

³³ Uloženiye o Nakazanijax Ugolovnyx i Ispravitel'nyx. – PSZ 19283. 15. august 1845. Et see pidi hakkama kehtima ka Läänemere provintsid, siis ilmus kiirelt ka saksakeelne tõlge: Gesetzbuch der Kriminal- und Korrektionsstrafen. Nach dem Rußischen Originale übersetzt in der 2. Abtheilung Sr. Kaiserlichen Majestät Eigener Kanzlei. St. Petersburg, 1846.

³⁴ Selle tähendusest Läänemere provintside kirikukorralduses ja -halduses üksikasjalikult: A. Andresen. Luterlik territoriaalkirik Eestimaal 1710–1832. Tartu, 2004, lk. 162 jj.

³⁵ Provincialrecht der Ostseegouvernements. Dritter Theil. Privatrecht: Liv-, Est- und Curländisches Privatrecht. Zusammengestellt auf Befehl des Herrn und Kaisers Alexander II. St. Petersburg 1864; Svod mestnyx uzakonenij gubernij ostzejskikh. Častj tretja. Zakony graždanskije. Sanktpeterburg, 1864.

³⁶ 19. sajandi diskussioonide ja tähenduseomistamisega on tegelenud eelkõige Gert von Pistohlkors. Viited: M. Luts. 1710. aasta kapitulatsioonid ikka veel päevakorral? – Tuna 2007, nr. 1, lk. 76, viide 7.

³⁷ [O. Müller]. Die Livländischen Landesprivilegien und deren Confirmationen. Leipzig, 1841. Vt. selle kohta ka G. v. Pistohlkors. F. G. von Bunge und das ständische Denken in den Ostseeprovinzen bis 1905/06. – T. Rosenberg, M. Luts (Väljaandja). Tundmatu Friedrich Georg von Bunge (ÕES Toimetised XXXV). Tartu, 2006, lk. 182–184; üksikasjalikumalt: *Idem*. Ritterschaftliche Reformpolitik zwischen Russifizierung und Revolution. Göttingen, Frankfurt/Main, Zürich, 1978, lk. 114–118.

õiguspoliitilisse diskussiooni, oli talle ilmselt enam kui selge – raamat ilmus anonüümselt ja Leipzgis. Keiserlikus kodifitseerimiskomisjonis töid aastad 1838–1841 mitmeid personalivahetusi nii kõrgemal kui ka madalamal tasemel ja alles 1841. aasta esimesel poolel olevat keiser käskinud lõpetada vaidlused kahes suures küsimuses: piiratud indigenaat suletud matriklite alusel ja matrikliaadli eranditu õigus rüütlimõisatele, millega kaasnesid poliitilised õigused. Keiser otsustas need punktid rüütelkondade kasuks ja käskis need niisugustena ka parasjagu tehtavasse BPÕ seisusteõiguse osasse üle võtta.³⁸ Et see otsus ei olnud aga seaduseks vormistatud ja kodifikatsiooniprojektide kallal alles töötati, siis oli O. Mülleril igati põhjust uskuda, et tema seisukohad võivad seadustiku lõppkuju mõjutada.

Sarnaselt positsioonilt ja sarnase taotlusega vastustas Woldemar von Bock ilmselt 18. sajandi teisest poolest lõplikult juurdunud tava valida justiitsametitesse vaid immatrikuleeritud aadlikke. Aasta enne BPÕ I ja II kinnitamist avaldas ta samuti anonüümse artikli³⁹ sellest, kuidas kapitulatsioonid lausa nõuavad lisaks aadlikele ka õpetatud juristidest assessorite ametisseseadmist ja kuidas Liivimaa maakohtutes võis selliseid leida veel 18. sajandi esimesel poolel.⁴⁰ Ka Bock sai viidata kapitulatsioonidele kui kehtivatele õigusaktidele ning ehitada sellele oma kriitika kodifikatsiooniprojekti juba sisalduva indigenaadipiirangu vastu. Kuni seadus pole kinnitatud (monarhia) või vastu võetud (parlamentaarne demokraatia), saab selle võimalike lahenduste üle sisukalt diskuteerida. Kehtestatud seadus seevastu on täitmiseks, mitte enam erinevate lahendusvariantide üle vaidlemiseks.

Seega, kui Carl Schirren⁴¹ ja teised alates 1869. aastast kapitulatsioonide kaitseks tühingeliselt lahingusse sõõtsid, oli tegemist

veel üksnes poliitilise diskussiooniga. Juriidilise sisu osas ei olnud kapitulatsioonidest enam õieti midagi kaitsta. Sõed olid jahtunud. Provintside põhikorra fooniks oli juba käinud läbi 1845. aasta kodifikatsioonide puhastustulest ja ülejäänud *capitula* olid langenud teiste seaduste tuleroaks. Võibolla olid Aleksander III juriidilised nõustajad jõudnud 1881. aastaks sarnaste tulemusteni selle artikli autoriga ja keisri keeldumine Balti kapitulatsioonide kinnitamisest ei olnudki poliitilise võimumängu akt? Täpsem oleks küll öelda, et see oligi veel ainult poliitiline akt ja võimu sümboolika seisukohalt ilmselt vägagi mõjus.

Artikkel on valminud ETF grandi 7923 toel.

Marju Luts

(1966)

Lõpetanud 1990 Tartu ülikooli õigusteaduskonna. *Dr. iur.* 2000.

Uurimisvaldkonnad: õigusteaduse ja -hariduse ajalugu, Eesti õigusajalugu, õigusfilosoofia ajalugu, juriidiline meetodiõpetus.

³⁸ R. Baron Staël v. Holstein. Die Kodifizierung des baltischen Provinzialrechts, lk. 344.

³⁹ Bocki autorsust väidab E. Winkelmann. Bibliotheca livoniae historica. 2. Ausg. Berlin, 1875, lk. 174, Nr. 4067.

⁴⁰ [W. v. Bock]. Die Livländischen Landgerichte und die Livländische Adelsmatrikel. Eine Frage an die Livländische Rechtsgeschichte. – Das Inland. 1844, nr. 47–49, Sp. 741–753, 761–772, 781–784.

⁴¹ C. Schirren. Livländische Antwort an Herrn Juri Samarin. Leipzig, 1869; otseselt kapitulatsioonidest lk. 115 jj.